

ISLANDSK

– gammelt og nyt på samme tid –

Det islandske sprogsamfund

Ca. 300.000 mennesker taler islandsk, og de fleste af dem bor i Island. Islandsk er det eneste officielle sprog i republikken Island. Forholdet mellem indbyggerne og det nationale sprog er næsten så ukompliceret som man kan ønske sig, for langt de fleste indbyggere (ca. 97%) har islandsk som modersmål. Island er på det nærmeste også helt fri for dialekter, og det er meget sjældent, om ikke enestående i verden at et så stort og tyndt befolknet land ikke er klart opdelt i dialektområder. Islandsk har været sproget der tales i Island siden landet blev koloniseret i anden halvdel af 800-tallet, og sproget har ændret sig forholdsvis meget lidt siden.

Sprogbrug

Islandsk anvendes til alt i det daglige liv i Island: i den offentlige administration, skoler og universiteter, virksomheder, sport, medier osv. I mange sprog kan der være stor forskel mellem talesprog og skriftsprog, men i islandsk er denne for-

skel forholdsvis ringe. Tiltaleformerne er temmelig uformelle til daglig, man bruger ikke De-former (mere), og man kalder sin samtalepartner ved fornavn.

Slægtskab med andre sprog

Islandsk er et af sprogene i den nordiske gren af de germanske sprog i den indoeuropæiske sproglægt. Islandsk er tættest beslægtet med færøsk og forskellige vestnorske dialekter, og længere ude med dansk og svensk. Andre germanske sprog der er beslægtet med islandsk, er bl.a. engelsk, hollandsk og tysk.

Det islandske alfabet

Aa Áá Bb Dd Đđ Ee Éé Ff Gg Hh Ii Íí Jj Kk Ll Mm Nn Oo Óó Pp Rr Ss Tt Uu Úú Vv Xx Yy Ýý Þþ Ææ Öö

Accenttegn over vokalerne angiver hverken tryk eller længde men betyder en anden lydværdi end det modsvarende bogstav uden accenttegn. A udtales fx [a] mens Á udtales som en diftong: [au]. De mest specielle bogstaver i det islandske alfabet er Þ og Đ. Þ udtales som th i engelsk think, og Đ som th i engelsk they.

Þ har været brugt i islandsk fra første tid. Bogstavet kom ind i islandsk skrift efter forbillede fra datidens engelsk, men selve tegnet fandtes også i runealfabetet som blev brugt i Norden inden man begyndte at bruge det latinske alfabet. Bogstavet Đ stammer også fra engelsk skrift. Det blev brugt såvel i oldengelsk som oldsaksisk og kendes i islandske skrifter fra 1200-tallet.

Det islandske sprogsystem

Islandsk har mange grupper kasusord og verber. Substantiver, adjektiver, pronominer og talordene 1-4 bøjes i fire kasus. Navneordene har tre køn. Adjektiver, de fleste pronominer og talordene 1-4 bøjes også i tre køn. Verberne bøjes i tid, person, tal, modus og form.

Óskar er svangur og dapur

[ouskar ɛ:r svaŋkør ɔ:y ta:pør]

Helga er svöng og döpur

[hɛlka ɛ:r svœyŋk ɔ:y tœ:pør]

Barnið er svangt og dapurt

[partneð ɛ:r svauŋt ɔ:y ta:pørt]

“Óskar / Helga / Barnet er sulten(t) og bedrovet.”

Ég ber [jɛ:y pɛ:r]

Þú berð [θu: pɛrð]

Við berum [vɛ:ð pɛ:røm]

“Jeg / Du / Vi bærer”

Den normale ordstilling i islandsk er subjekt - verbum - objekt, men da bøjningen af ordene er så gennemgående, er der intet til hinder for en ret fri ordstilling.

Følgende to sætninger har samme bogstavelige betydning på islandsk:

Bróðir minn (min broder) keypti (købte) bókina (bogen).

Bókina (bogen) keypti (købte) bróðir minn (min broder).

Islandsk navneskik

I Island bruger man stadig at børnene opkaldes efter deres far eller mor, og at fornavnet og ikke efternavnet anvendes som tiltalenavn. Efternavnet dannes af faderens (normalt) eller moderens fornavn (sjældnere). Faderens eller moderens fornavn sættes i genitiv, og der tilføjes enten -son (søn) eller -dóttir (datter). Det er almindeligt at man bruger de samme fornavne igen og igen i en familie.

Óskar Eiríksson har en fader der hedder Eiríkur Haraldsson. Óskars efternavn, Eiríksson, angiver blot at hans faders fornavn er Eiríkur. Óskars kone hedder Helga Bjarnadóttir, for hendes fader hedder Bjarni Ólafsson. Selv om Óskar og Helga er gift, har hun ikke ændret navn.

Eiríkur Haraldsson & Sigríður Þráinsdóttir

Óskar **Eiríksson**

Bjarni Ólafsson & Gyða Björnsdóttir

Helga **Bjarnadóttir**

Ægteparret Óskar og Helga har fire børn der hedder Sigríður, Gyða Björk, Daði og Bjarni. De tre af dem har valgt at kalde sig efter deres far, Óskar, og det fjerde efter sin mor, Helga. Ved ringeklokken hjemme hos Helga og Óskar står navnene på alle i husstanden:

***Helga Bjarnadóttir**
Óskar Eiríksson
Sigríður Óskarsdóttir
Gyða Björk Óskarsdóttir
Daði Óskarsson
Bjarni Helguson*

Selv om alle seks tilhører den samme familie, bruger de fem forskellige efternavne.

De fleste islændinge har navne der er dannet på denne måde, men der findes dog også nogle efternavne i europæisk forstand.

På islandsk kan man aldrig bruge efternavn alene. Det er utænkeligt at sige blot "Eiríksson" eller "Bjarnadóttir". Man kan enten bruge fuldt navn, Óskar Eiríksson, Helga Bjarnadóttir osv., eller fornavnet alene. I Island har efternavnene derfor meget mindre betydning end man normalt ser i andre lande. I den islandske telefonbog opføres folk fx ikke efter efternavn men efter fornavn:

Guðjón Baldursson

Guðjón Þór Baldursson

Guðjón Baldvinsson

Guðjón Benediktsson

Guðjón Bragi Benediktsson

Islandsk sprogpolitik

Islandsk sprogpolitik bygger på to grundelementer: dels den fortsatte bevaring af sproget (sprogsystemet og det centrale ordforråd), dels udviklingen af sproget, ikke mindst ved at bidrage til at der altid findes et ordforråd til at imødekomme nye forhold og til sikring af at islandsk bruges på så mange områder som muligt.

Det islandske folk har sat sig det mål at kunne tale og skrive om alle emner det vil på sit modersmål, for det islandske sprogs stilling som nationalsprog kræver at det skal kunne anvendes på alle områder. Der dannes til stadighed nye ord for at holde trit med udviklingen i teknik og videnskab.

De islandske myndigheder har nu iværksat en kampagne i sprogteknologi for at få udviklet hardware og software der gør det muligt at anvende islandsk i edb-udstyr og computer-styrede apparater.

I Island hersker der generel enighed om sprogpolitikken, og grundlaget for den islandske sprogrøgt er netop interessen

i befolkningen herfor. For mange er det en underholdende sport at danne nye islandske ord. Denne virksomhed er på ingen måde reserveret for institutioner eller offentlige dekreter. Det islandske sprognævn beskæftiger sig fx først og fremmest med rådgivning og for-

midling af information om sprogbrug og nye ord, og det bruges slet ikke i Island at myndighederne lader fremstille ord som befolkningen siden har pligt til at bruge!

Fagord

Foreninger og enkeltpersoner inden for en mængde forskellige specialområder tager sig af det islandske ordforråd på vedkommende område, og der udgives en stor mængde islandske fagordbøger. Man kan nævne edb, ingeniørfaget, biler, medicin, revision og psykologi. Islandsk har faktisk været brugt i videnskabens tjeneste fra den ældste tid, for mange islandske videnskabsmænd i middelalderen skrev om deres fag på modersmålet og ikke kun på latin.

Ordforråd

Der er igennem tiderne kommet mange nye ord ind i det islandske ordforråd, hvad der er helt naturligt over så lang tid hvor samfundet totalt har ændret sig. Nogle af de gamle ord har også fået en ny betydning ved siden af den gamle. Men de fleste almindelige ord i sproget ser i dag ud som for 1100 år siden, ord som fx höfuð (hoved), auga (øje), himinn (himmel), haf (hav), þú (du), kýr (ko), gras (græs), móðir (mor),

faðir (far), ganga (gå) osv. En enorm mængde nye ord har siden, især i 1800- og 1900-tallet, beriget det islandske sprog for at opfylde tidens krav. De fleste nye ord er dannet af ældre ord og orddele. Man kan med et begreb fra miljøbeskyttelsesområdet sige at ordene bliver genbrugt!

Nye ord og gennemsigtighed

Nye ord dannes tit ved at forbinde ældre ord eller orddele på en ny måde.

*Af ordene **veður** og **fræði** (vejr + videnskab) dannedes det nye ord **veðurfræði** (meteorologi).*

*Af ordene **bill** og **skúr** (bil + skur) dannedes det nye ord **bilskúr** (garage).*

*Af forstavelsen **al-** (al) og ordet **næmi** (modtagelighed) dannedes det nye ord **alnæmi** (aids).*

*Af ordet **tölur** (tal i flertal) og endelsen **-va** som er sidste del af ordet **völva** (vølse, spåkvinde), dannedes ordet **tölvu** (computer) idet de første computere især blev brugt til at regne med og de i den henseende havde nærmest overnaturlige evner!*

*Verbet **þjóta** (fare af sted) hedder i præteritum participium **þotinn**, og af **þot-** dannedes det nye ord **þota** (jetfly).*

Mange af de ord der er dannet på denne måde, er betydningsmæssigt ret gennemsigtige. Ord som veðurfræði, bílskúr og lignende forklarer sig selv. Endvidere kan man på denne måde omgå det problem der ligger i at skulle finde ud af hvordan man tilpasser ord som meteorologi eller garage til det islandske sprogsystem og retskrivningen. Det kan være uhyre vanskeligt at finde ud af hvordan man skulle stave, udtale og bøje den slags udenlandske ord hvis de indlemmes i forskellige sprog.

Låneord

Islandsk har ikke desto mindre optaget en række låneord som er tilpasset islandsk udtale, retskrivning og bøjning.

*Ordet **bill** (bil) kommer fra dansk hvor det er en forkortelse af ordet **automobil**. Andre låneord er fx **banani** (banan), **kaffi** (kaffe), **tóbak** (tobak) o.a.*

*“Hún fór á **bilnum** út í **búð** og **keypti** mikið af **tóbaki**, **kaffi** og **banönum**.”*

(Hun tog bilen ud i forretningen og købte en masse tobak, kaffe og bananer.)

Islandsk og andre sprog

Man har længe lagt stor vægt på fremmedsprog i det islandske skolesystem. Foruden islandsk lærer alle engelsk og dansk i grundskolen, og mange har desuden fransk, tysk eller spansk i gymnasieskolen.

Mange sprogsamfund i Europa og for øvrigt over hele verden står over for det faktum at brugen af engelsk er vok-

set på forskellige områder. Dette ses også i Island. Den stadige fornyelse af det islandske ordforråd og forskellige former for kulturel virksomhed på islandsk bidrager imidlertid til at islændinge fremover som hidtil kan bruge islandsk i alle situationer.

Islands historie

Island blev koloniseret (især fra Norge) i anden halvdel af 800-tallet, og landet blev en fristat ved oprettelsen af Altinget i 930. Efter forskellige indenlandske fejder gav Island sig ind under den norske konge i 1200-tallet, og senere kom landet sammen med Norge under den danske konge. Først i 1918 fik landet selvstyre på ny, og republikken Island blev proklameret i 1944. Trods udenlandsk styre igennem århundreder blev sproget hos langt størstedelen af befolkningen aldrig syn-derlig påvirket af andre sprog.

Islandsk er på samme tid et gammelt og et nyt sprog

Islandsk er i alt væsentligt det samme sprog som nordboere talte i middelalderen over det meste af Norden og desuden bl.a. i visse områder af England, Irland, Skotland med Shetlandsøerne, Orkneyøerne og Hebriderne, visse steder i Frankrig og Rusland og helt ned til Konstantinopel — og islandsk var Leif den Lykkeliges sprog, han som drog til Amerika ca. år 1000.

To islandske tekstprøver - samme sprog!

Gunnar reid til búðar Rangæinga og var þar með frændum sínum. Margur maður fór að finna Gunnar og spyrja hann tíðinda. Hann var við alla menn léttur og kátur og sagði öllum slíkt er vildu. (Njáls saga, 1200-tallet.)

(Gunnar red til boderne som tilhørte folk fra Rangá og var der sammen med sine slægtninge. Der kom mange folk for at træffe Gunnar og spørge ham hvad der var sket. Han var glad og munter over for alle og fortalte alle hvad de ville vide.)

Brotist var inn í heimahús í Jakaseli í fyrradag. Lögreglan segir að þjófarnir hafi haft á brott með sér skartgrip, myndbandstæki, fartölvu, farsíma, debetkort og fleira. Málið er í rannsókn. (Avisnyhed 2001.)

(Der blev begået indbrud i en lejlighed på Jakasel i forgårs. Politiet siger at tyvene har fjernet smykker, et videoapparat, en bærbar computer, en mobiltelefon, debetkort og andet. Politiet arbejder med sagen.)

Moderne islændinge kan uden besvær læse og forstå gamle tekster på islandsk. Det er yderst usædvanligt at et sprog bevares med så få ændringer over så lang tid. Rent faktisk har udtalen, især af vokalerne, ændret sig betydeligt fra

Flateyjarbók

1100- til 1500-tallet men det havde næsten ingen indflydelse på skriftsproget. Syntaksen og bøjningssystemet har ændret sig forholdsvis meget lidt.

En mængde talemåder, faste forbindelser og replikker fra den gamle litteratur lever i bedste velgående i islandsk hverdagsprog.

Talemåden að koma einhverjum í opna skjöldu der betyder "at komme bag på nogen", stammer fra middelalderens kampe men bruges stadig udbredt. Den betyder direkte oversat "at komme ind på nogen hvor skjoldet ikke dækker", idet opinn skjöldur betyder "bagsiden af et hvelvet skjold".

Et skriftsprog med en lang tradition

De ældste tekster der er bevaret på islandsk, er skrevet omkring 1100. Mange af dem er for øvrigt skabt over materiale som kvad og love der var bevaret igennem generationer i mundtlig tradition inden teksterne blev nedskrevet. Det mest

Bibelen 1584

berømte af hvad der er skrevet i Island i 1100-tallet og senere, er uden tvivl islændingesagaerne, Snorri Sturlusons historiske skrifter og eddadigtene. Der har eksisteret teologiske skrifter på islandsk i hvert fald siden 1100-tallet. Der findes en omfattende lovsamling fra 1200-tallet.

Brudstykker af Bibelen og internationale lærde skrifter er blandt de ældste tekster på islandsk, og Bibelen blev i sin helhed trykt på islandsk i 1584. Iliaden og Odysseen blev oversat i 1800-tallet, og alle Shakespeares vigtigste værker findes i islandsk oversættelse. Livlig kontakt med kulturverdenen uden for Island har fra tidligste tid inspireret til skabelse af islandsk litteratur og videnskab.

Islandsk sprog og litteratur

Sammenhængen i islandsk sprog og litteratur viser sig ved at islandske forfattere i 1900-tallet som fx Nobelpristageren Halldór Laxness, skriver på det samme sprog som fx Snorri Sturluson, en af de største forfattere i Norden i 1200-tallet.

Værker af digtere og forfattere har altid været populære i befolkningen i Island. Bøger er stadigvæk de mest populære julegaver, ikke mindst biografier og erindringer.

Interesse for at lære islandsk

En mængde mennesker fra andre lande lærer islandsk. Mange gør det af interesse for folk og land, på grund af forretningsforbindelser eller af andre praktiske grunde, fx hvis de har tænkt sig at slå sig ned i Island. Andre lærer islandsk af mere akademisk interesse for islandsk sprog og litteratur, som fx for at kunne læse islandske sagaer og anden islandsk middelalderlitteratur på originalsproget.

Íslands Undervisnings-, Forsknings- og Kulturministerium :
Smáskrifur 13.

Udgivet af: Íslands Undervisnings-, Forsknings- og Kulturministerium
Sölvhólgata 4
IS-150 Reykjavík, Ísland
Telefon: +354-560 9500
Fax: +354-562 3068
E-mail: postur@mrn.stjr.is
Hjemmeside: www.menntamalaraduneyti.is

Grafísk design, ombrygning og tryk: ODDI hf.

Tekst: Íslandsk Sprogsekretariat

Dansk oversættelse: Pétur Rasmussen

Fotos: Kristján Maack (s. 2, 11 og 15), Guðmundur Ingólfsson (s. 5),
Jóhanna Ólafsdóttir (s. 13)

ISBN: 9979-882-75-1

**Udgivet i samarbejde med Íslandsk Sprogsekretariat og landsudvalget for Det
Europæiske Sprogår 2001. Udgaven er støttet af Íslands Udenrigsministerium.**

Evrópskt tungumálaár 2001

Undervisnings-, Forsknings-
og Kulturministeriet

Íslandsk
Sprogsekretariat